

A TERROR PROPAGANDÁJA
Az ORJUNA működése a Délvidéken (1922–1923)

DÉVAVÁRI ZOLTÁN

ABSTRACT

The study deals with the ideology, activism and terror in Vajdaság of ORJUNA (Organizacija Jugoslovenskih Nacionalista – The Organization of Yugoslav Nationalists), which was an important terror organization playing a crucial role in the political life of the Kingdom of Serbs Croats and Slovenes, the first South-Slavic state.

The ORJUNA movement functioned as a paramilitary wing of the Democratic Party, basing its ideology on the integrative processes of Yugoslavism and centralized state. Hungarians, Germans and Jews – as the minorities of the newly established state – became its main target following the organization's formation in 1922.

As the main carrier of terror, the ORJUNA's activism against the mentioned minorities beyond physical intimidation and pressure, was making these minority communities' economic, political and cultural life impossible, and also enforcing the Slavic character of the newly acquired territories.

The appearance and activities of ORJUNA on the historic territories of the Hungarian southern territories (Vajdaság) had a great impact not only the political and day to day life in general, but also determined the every day life of the Hungarians, Germans and Jews – from that point as minorities. Even though in the first decade following the formation of the Kingdom of Serbs Croats and Slovenes the ORJUNA had a major influence on the internal affairs of the state, little written documents have survived on the organization itself.

Though the surviving studies on the activism of ORJUNA deal with the actions of the organization carried out on the soil of Vajdaság, there have been no elaborate studies comprised which would deal with the organization's actions focusing primarily on the mentioned area. This study for that purpose uses the Bácsmezei Napló as its source from the period of 1922–1923, beside the relevant studies, and thus describes ORJUNA and its actions focusing on the minorities in Vajdaság.

SZAKIRODALOM, FORRÁSOK

Dolgozatomban az első délszláv állam, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (SZHSZ Királyság) politikai életében fontos, sőt meghatározó szerepet játszó terrorszervezet, az ORJUNA (Organizacija Jugoslovenskih Nacionalista – Jugoszláv Nationalisták Szervezete) ideológiáját, a megalakulását követő első évi délvidéki tevékenységét, terrorját dolgozom fel.

A történelmi Délvidéken az ORJUNA megjelenése és működése nagy hatással volt nem csak a politikai, hanem a mindennapi életre, s alapvetően determinálta az itt élő, az új délszláv államban kisebbségi létben élő magyarok, németek és zsidók mindennapjait. Annak ellenére, hogy az SZHSZ Királyság fennállásának első évtizedében (1918–1929) nagy befolyással bíró mozgalom alapvetően határozta meg az SZHSZ Királyság belpolitikáját is, az ORJUNA-ról szóló szakirodalom a mai napig igen hiányos. Jelen tanulmány megírásakor – ismereteink szerint – mindössze hat releváns, tudományos jelleggel, kizárólag erre a témára fókuszáló forrás áll a rendelkezésre.

Az első, kétségtől mentes úttörő, a mai napig témánk és vizsgálódásunk szempontjából is releváns munka Branislav Gligorijević 1963-ban kiadott tanulmánya.¹ Jóval később, a horvát függetlenségi háború előszobájában jelent meg a Slobodna Dalmacija napilapban Tonči Šitin² értekezése. Ezt követte másfél évtizeddel később Ivan J. Bošković munkája.³ A Ljubljani Egyetemen Robert Čop *ORJUNA – prototip politične organizacije* címmel védte meg diplomamunkáját.⁴ Egy évvel később, a budapesti Közép Európai Egyetemen (Central European University) Stevo Đurašković MA dolgozata fókuszált a témára.⁵ Szintén az ő tollából jelent meg az ORJUNA ideológiáját horvát nyelven feldolgozó tanulmány.⁶

Bár a fenti művek kisebb-nagyobb részletességgel érintik az ORJUNA délvidéki tevékenységét is, ettől függetlenül a szervezet itteni történetéről, működéséről eddig nem készült átfogó, szintetizáló feldolgozás. Dolgozatom ezért a releváns szakirodalom mellett a *Bácsmezei Napló* 1922–1923-as évben megjelent számai alapján térképezi fel, illetve mutatja be az ORJUNA első periódusának vajdasági, az itt élő kisebbségeket érintő tevékenységét. Hangsúlyozva egyben azt is, hogy a téma ismeretlensége, feldolgozatlanlaga és fontossága miatt a közeljövőben a szabadkai mellett az újvidéki és a belgrádi levéltári források iratainak vizsgálatát is el kell végezni.

AZ ORJUNA LÉTREJÖTTÉNEK ELŐZMÉNYEI

Az ORJUNA létrejöttének előzményei 1910-ig nyúlnak vissza. Horvátországban ekkor alakult meg a *Nacionalistička omladina* (Nacionalista Ifjúság) nevű szervezet, amely támadta a horvát nemzeti elit egységes délszláv nemzet koncepcióhoz való felemás hozzáállását. Nem sokkal később, 1912-ben jött létre a *Jugoslovenska nacionalistička organizacija* (Jugoszláv Nacionalista Szervezet). Ennek fókuszában az a gondolat állt, amely szerint a délszlávok politikai emancipációját az egységes jugoszláv nemzet létrehozásával lehet felgyorsítani. Ennek jegyében hirdették meg az ún. jugoszláv népek egyesítésének programját, amelynek vezetésére – nézetük szerint – a már államisággal bíró jugoszláv Piemont, Szerbia volt hivatott.⁷ A Jugoszláv Nacionalista Szervezet eszmeiségnek kiművelője az ún. *Omladina* (Ifjúság) idősebb generációjához tartozó Milan Marjanović⁸ volt, aki ideológiai téziseit 1913-ban a Fiumében megjelentetett *Narod koji nastaje. Zašto nastaje i kako se formira jedinstveni Srpsko-Hrvatski narod* (*Egy nép születik. Miért születik és hogyan formálódik az egységes szerb–horvát nép*) címet viselő munkájában hozta nyilvánosságra.

Marjanović a délszláv történetírás és történelemfelfogás azon modern irányzatából indult ki, amely úgy vélekedett, hogy a külön identitástudat ellenére a szerb és a horvát nép is a jugoszláv egység irányába halad. Marjanović alaptézise az oszmánok Balkánon való megjelenése volt, amely végül megsemmisítette a középkori szerb és horvát államot. Ennek következményeként az elkövetkező évszázadok során megindult a két nemzet keveredése, amely a 19. században a modern nacionalizmusok megjelenésekor végül azt eredményezte, hogy a szerb és horvát nemzeti gondolat nem külön, önálló identitást hozó utat járt be, hanem létrehozta a történelmi okok miatt több államba szétszóródott – így kétpólusú –, de egy nemzet gondolatát.⁹

Nagyjából ebben az időszakban, 1914-ben jelent meg Jovan Cvijić¹⁰ szerb antropológus *Jedinstvo i psihički tipkovi južnih Slavena* (*A Délszlávok egysége és pszichikai típusai*) című tanulmánya, amely a délszláv népeknél a dinári hegyekben élő, tehát többségében szerb etnikumú ún. dinári típusú emberben jelölte meg azt az embertípust, amely a délszlávok vezetésére hivatott.¹¹ Cvijić munkássága nagy hatással volt a szerb közvéleményre, gondolkodása előrevetítette azt a vitát, amely az elkövetkező időszakban az egységes, de több (kettő, végül három – szerb, horvát, szlovén) törzsből álló nemzet ideológiájának a gyakorlati megvalósítása körül bontakozott ki.

Tin Ujević¹² horvát gondolkodó, a szerb–horvát uniót propagáló, sőt az azt támogató Milotislav Bartulicaval¹³ együtt már ekkor úgy fogalmazott, hogy „*ha a szerbek és a horvátok magukat szerb–horvátnak is nevezik, ez még nem jelenti azt, hogy elutasítanak a horvát nevet, sőt éppen ellenkezőleg, ez szerves részét képezi az ún. szerb–horvát terminusnak*”.¹⁴

Ezek a viták és dilemmák a nagy háború alatt végigkísérték az emigrációban lévő szerb és horvát politikusokat és gondolkodókat, majd mindez rövidesen nem csak az egységes nemzetfelfogás kérdésében, hanem egyenesen a megalakítandó közös állam létrehozása körül kibontakozó tárgyalásoknál is erőteljesen megjelenítődött.

A felgyorsuló és gyorsan váltakozó események sodrásában a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság első kormánya végül 1918. december 20-án, Stojan Protic¹⁵ vezetésével alakult meg, s húsz miniszteréből 13 szerb, 4 horvát, 2 szlovén és 1 bosnyák nemzetiségű volt.¹⁶ Mindez egyértelművé tette a szerb dominancia térnyerését és érvényesülését, melyet később a közeljövő alkotmányjogi eseményei is igazoltak: december 22-én az egész ország területére kiterjesztették a szerb alkotmányt.¹⁷

Az ideiglenes alkotmányt a szerbiai közigazgatási és kormányzati struktúra átültetésével 1919. január 30-án parlamenti jóváhagyás nélkül fogadták el.¹⁸ Oktrojált jellege miatt azonban a rendelkezés nagy ellenállást váltott ki, s végül nem is lépett hatályba. Ettől függetlenül, 1919 márciusában a belgrádi hatalmi körök elérték az országrészek különböző parlamentjeinek felosztatását is.¹⁹

Az 1920. november 28-án megrendezett választásokon a 22 induló párt közül végül 16 került be a parlamentbe. A jelentősebb pártok közül a Demokrata Párt 92, a Radikális Párt 91, a Kommunista Párt 58 mandátumhoz jutott. A Horvát Parasztpárt 50, a Jugoszláv Muzulmán Szervezet (JMO) 24, a Szlovén Néppárt 14 mandátumot szerzett.²⁰ A kommunistákat leszámítva tehát a parlamentbe kizárólag nemzeti, s nem programpártok kerültek be.

A parlament 1920. december 12-ei felállítását követően az ország államjogi berendezkedésének kérdése a kommunistákkal való leszámolás miatt átmenetileg háttérbe került. A kommunisták ugyanis a választásokat követően az ország harmadik legerősebb politikai erejévé váltak, ráadásul az önkormányzati választásokon Zágrábban és Belgrádban győzelmet is arattak. Az egyre súlyosbodó társadalmi feszültségek miatt országszerte bányászsztrájkok robbantak ki, amelyeket végül csak súlyos áldozatokkal tudtak leverni. Ennek visszaszorítására hozta meg az 1920. december 29-éről 30-ára virradó éjszakán a minisztertanács az ún. OBZNANA-t, vagyis az állam védelméről szóló rendeletet, amely többek között a Kommunista Párt legális működését tiltotta be.

A kommunistákkal történt leszámolást követően a belpolitikai feszültségek homlokterébe az alkotmányozás kérdése került. A pártok között már abban sem volt egyetértés, hogy a parlamentnek egyáltalán volt-e jogosu ltsága az alkotmány kérdésében dönten i. A centralizált államot célként szem előtt tartó szerb pártok – elsősorban a Demokrata és a Radikális Párt – úgy vélték, hogy az 1918. december 1-jei proklamáció lényegi elemeiben már eldöntötték az ország belső berendezkedését.²¹ A föderalizmusért síkraszálló erők viszont tagadták a december 1-jei proklamáció ilyen jellegű értelmezését, sőt a Stjepan Radić²² vezette Horvát Köztársasági Parasztpárt a proklamáció és az alkotmányozás közötti jogi kontinuitást is elutasította.

A viták ellenére a radikális Nikola Pašić által²³ vezetett kabinet 1921. január 25-én végül a demokrata-radikális koncepciót képviselő alkotmányjavaslatot adta át a parlamentnek, amely centralizált államformát látott elő.²⁴

A pártok eltérő álláspontjai azonban nemhogy nem kerültek egymáshoz közelebb, egyre inkább távolodtak, így a vita egészen 1921 februárjáig elhúzódott. Az unitárius államért sikraszálló Demokrata és Radikális Pártnak nem volt meg a többsége az alkotmány elfogadásához. Mindez 1921. március 21-én a Jugoszláv Muzulmán Szervezettel (Jugoslovenska Muslimanska Organizacija – JMO) való kiegyezéshez vezetett.²⁵

1921. július 28-án, Vid napján végül 223 igen, 35 nem és 158 távolmaradás mellett elfogadták az alkotmányt.²⁶ A centralizmus jegyében íródott alaptörvény széles jogköröket biztosított a királynak, egységes törvényhozást és végrehajtói hatalmat irányzott elő, kizárta az etnikai autonómiát, és negligálta a történelmi jogokat is.²⁷

A formálódó ország tehát már megszületésekor konstans belpolitikai válsággal nézett szembe, s a helyzetet csak súlyosbították a Montenegróban, Koszovóban, Macedóniában, de Horvátországban is időszakosan fel-fellobbanó lázadások, amelyeket csak karhatalmi erők bevetésével lehetett megfékezni. Nem sokkal volt jobb a helyzet külpolitikai fronton sem; a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak minden szomszédjával területi vitái voltak.

Ebben a kiélezett helyzetben a centralizmust erőltető belgrádi kormánynak jól jöttek a különféle, a kezdeti időkben többnyire szervezetlen, valós erőt és összehangoltságot nélkülöző fegyveres szabadcsapatok, rohamalakulatok, amelyeknek a tagságát szinte kizárólag a szerb etnikumból kikerülő csetnikek, tartalékos tisztek, az ún. dobrovoljacok (önkéntesek), hadirokkantak és a szokolisták²⁸ adták, akik három nacionalista szervezetbe tömörültek. A Narodna Odbrana (Népvédelem) azt hirdette, hogy szervezett akciókkal kell megvédeni az újonnan létrejött állam egységét a belső, defetista ellenségtől szemben. Az önkéntesek szövetsége (Savez dobrovoljaca) azt vallotta, hogy az állam még nem erősödött meg, így a belső és külső ellenséggel nekik kell szembeszállniuk. A Csetnikek Egyesülete (Udruženje Četnika) pedig egyenesen mindazok ellen hirdetett harcot, akik meglátása szerint veszélyeztették az ország területi egységét és jövőbeli haladását.²⁹

Közvetlenül az OBZNANA életbeléptetése előtt a belgrádi kormányzat az ún. nemzeti gárdákat is életre hívta. Ezek az egységek később komoly szerepet játszottak a bányászstrájkok leverésében is.³⁰

1921 elejére a centralista belgrádi hatalmi körök felismerték, hogy a szervezett erőt képviselő, de nem a reguláris karhatalmi és fegyveres egységekhez tartozó roham- és terroralakulatok alapvetően az egzisztenciálisan lecsúszott rétegből alakulnak ki, ezért a tőlük függő rétegekre építhetik fel, amelyeket gazdasági helyzetük javításának az ígéretével, munkával és földjuttatással köthetnek magukhoz. Ez a felismerés vezetett el végül az ORJUNA létrehozásának politikai támogatásához is.

AZ ORJUNA IDEOLÓGIÁJA

Bármennyire is egységesnek tűnik első látásra a centralizáció kérdésében a két nagy szerb politikai opció, a Demokrata, illetve a Radikális Párt, a két politikai csoportosulás között az új állam létrehozásától kezdve komoly, áthidalhatatlan ideológiai ellentétek feszültek.

A Radikális Pártot még 1881-ben Szerb Népi Radikális Pártként alapították, s a kezdeti időszakban elsősorban a paraszti tömegek képezték bázisát. Bár ez a szövetség a 20. század első felében is megmaradt, maga a párt fokozatosan a szerb elit és a középosztály pártja lett, s a nagyszerb program hirdetőjeként az erős, centralizált monarchia egyik letéteményeseként lépett fel.³¹

Ettől eltérő, lényegi kérdésekben alapvetően különböző álláspontot fogalmazott meg az 1919-ben – tehát már az új állam megszületése után – a három párt fúziójával a radikálisokból, a Ljuba Davidović által kivált szárnyból, a Szerb Haladó Pártból, illetve a Liberális Pártból létrejött Demokrata Párt, amelyet az egykori Monarchia területén élő ún. prečani, vagyis a Dunán és a Száván túl élő szerbek is támogattak. Bár a párt elnöke végül Ljuba Davidović³² lett, ideológiájának létrehozása a prečani Svetozar Pribičević³³ nevéhez volt köthető.

Maga a Demokrata Párt, vagy ahogyan arra hivatalos neve – Jugoszláv Demokrata Párt – is utalt, a Radikális Párttól is centralizáltabb államfelfogást képviselt. Csakhogy a radikálisoktól eltérően ennek ideológiai fókuszában nem a nagyszerb ideológia klasszikus változata, hanem az integratív jugoszlávizmus, vagyis a három jugoszláv néptörzs (szerb, horvát és szlovén) egysége állt. Történt ez attól függetlenül, hogy a Demokrata Párt alapvetően mégis szerb párt volt, az egységesítés jegyében viszont elutasított minden történelmi, vallási és kulturális különbséget a három néptörzs vonatkozásában. Míg a radikálisok elképzelhetőnek tartották a közigazgatási autonómia bizonyos fokát, addig a demokraták következetesen elleneztek azt.³⁴

Bár a két párt az SZHSZ Királyság létrejöttét követő időszakban, a sűrűn váltakozó politikai események sodrásában többnyire együtt kormányzott, a köztük lévő ideológiai különbségek számos alkalommal súlyos – s ebben az esetben nem csupán politikai, hanem utcai – összecsapásokba is torkolltak. Ez volt a lényegi oka annak is, hogy az 1921 kora tavaszán, a dalmáciai Splitben formálódó új erőszak-szervezet, az ORJUNA, amelynek gyökerei 1910-be, vagyis az integratív jugoszlávizmus eszméjéhez nyúlnak vissza, a Demokrata Párt befolyása alá került. Ide vezethető vissza az a paradoxon, hogy az ORJUNA ellenséges érülettel viseltetett a sűrűn váltakozó, a radikálisok által vezetett kormányok ellen.³⁵

Az eredetileg Jugoszláv Haladó Nacionalista Ifjúság (Jugoslovenska Napredna Nacionalistička Omladina – JNNO) néven szerveződő mozgalom 1921. március 23-án végül a demokraták kezdeményezésére kezdett el szerveződni.³⁶ Miután Pribičević felismerte az ORJUNA-ban azt az erőt, amelyet kérellelhetetlenül felhasználhat vélt vagy

valós ellenfelei ellen, az anyagi támogatás mellett fegyvereket is biztosított számára.³⁷ Pribičević egészen odáig elment, hogy nyilvánosan is kijelentette, az ORJUNA létezésére egyenesen úgy tekint, mint az állam alkotmányos védelmének egyik garanciájára.³⁸

A formálódó szervezetben a Demokrata Párt már a kezdeti időktől fogva a saját rohamalakulatát, erőszakszervezetét látta, amelyet elsősorban a centralista állam-berendezkedés biztosítására és fenntartására kívánt felhasználni. Az olasz veszélyérzetre és a határvonalakkal elégedetlen dalmát tömegekre rájátszva a formálódó mozgalom a nem szerb etnikum egy el nem hanyagolható hányadánál szintén támogatásra talált, s nem sokkal megalakulása után Horvátország-szerte támadásokat vitt végbe a centralizmust, s ezzel együtt a nagyszerb, de az integratív jugoszlávizmus ideológiáját is elutasító, az ország föderalizálását támogató vidékeken. A Gregor Žerjav³⁹ vezetése alatt álló szlovén ORJUNA ugyancsak jelentős szimpátiával rendelkezett az olasz–szlovén (jugoszláv), illetve az osztrák–szlovén (jugoszláv) határvonallal elégedetlenkedők körében, s mindennek a leginkább szenvedő alanyai a szlovéniai őshonos németek voltak.⁴⁰

A történelmi szerb területeken a formálódó új szervezet – a Belgrádi Egyetem egy szűk körére korlátozódó tagságát leszámítva – nem tudott gyökeret verni. Ez a vidék számított ugyanis a Szerb Radikális Párt valódi hátszországának, s ennél fogva az itt élő lakosság többsége a radikálisok nagyszerb, semmint a demokraták – a széles néprétegek számára ráadásul nehezen is érthető és értelmezhető – integratív jugoszláv ideológiáját és politikáját támogatta. Nem mellékesen pedig, ez a vidék etnikailag homogénnek, szerbnek, vagyis potenciális ellenséggel nem bíró területnek számított. Bár Boszniában, Koszovóban és Macedóniában az ORJUNA több merényletet is elkövetett, ezeken a területeken szintén nem sikerült jelentős és tartós támogatottságra, beágyazódásra szert tennie.

Az új szervezet viszont meglepően gyorsan és sikeresen eresztett gyökeret a történelmi Délvidék, a mai Vajdaság területén. Az itteni szerb politikai elit egy jelentős része alapvetően a német, a magyar és a magyar érzelmű zsidóság, a korban előszeretettel használt judeo-magyarok⁴¹ társadalmi és gazdasági pozícióinak megtörésében volt érdekelt, s a formálódó szervezetben vélte felfedezni azt az erőt, amely biztosíthatta számára az élet minden terén az ún. „nemzeti elem” területi szuperioritását.⁴²

A területi terjeszkedéssel párhuzamosan a formálódó szervezethez csatlakoztak az addig különálló, különböző szétszórt, valódi irányítás és cél nélkül álló nacionalista csoportosulások – a csetnikek, a dobrovoljacok (önkéntesek), a tartalékos tisztek és a szokolisták tagjai. Az egyre duzzadó létszám következtében 1922 májusában hozták meg végül az új statútumot, amely egyben névváltoztatást is jelentett: ekkortól lett a szervezet neve hivatalosan is ORJUNA.⁴³

Az ORJUNA vezetősége az értelmiség újságírókhoz és az írókhoz kötődő köréből került ki. Első elnöke Marko Nani volt, helyét nem sokkal később Mirko Korolija,⁴⁴ horvát költő vette át. Maga a szervezet egyébkén a harmadik elnök, Ljubo Leontić⁴⁵ nevével fonódott össze, aki a Direktórium révén első ránézésre vaskézrel irányította az ORJUNA-t.⁴⁶ Első ránézésre, mert bár az ORJUNA a centralizált, diktatúra alatt álló államot hirdette, szervezetként – paradox módon – alapvetően mégiscsak a decentralizáció jegyeit mutatta. Az ORJUNA vezetési struktúrájában a legtöbb esetben ugyanis egymástól független szervezetek tevékenykedtek, melyek közül a három nagy – a szlovéniai, a horvátországi és a vajdasági – emelkedett ki.

A Vajdaság területén a tagság jelentős részét az ún. „*kuferašik*” (bőröndösök), vagyis a területre éppen akkor érkező telepesek adták. Sokuk számára az ORJUNA tagsága jó eszköznek bizonyult a gazdasági előnyök és a politikai pozíciók megszerzéséhez. Ugyanakkor sok helyi szerb csak a különböző fenyegetések hatására tagosodott be, pusztán azért, hogy elkerüljék az államellenes megbélyegzést.⁴⁷

Az ORJUNA egy jelentős része a lumpenproletariátus, a végzettség nélküli, gyakran bűnözői múlttal rendelkezők sorából került ki. Számukra az ORJUNA-tagság egy aránylag kényelmes életet, biztos egzisztenciát jelentett. Erejét mutatja egyébként az is, hogy hatalmas csúcsán, 1923-ban 200 helyi szervezettel és mintegy százezer taggal rendelkezett.⁴⁸

Az ORJUNA az integratív jugoszlávizmust hirdető nacionalizmus szószólójaként az I. világháború előtti ideológia letéteményeseként deklarálta önmagát. Eszmei definíciójának fókuszában a kompromisszumok nélküli egységes jugoszláv nemzet állt, s harcot hirdetett mindazok ellen, akik e nemzet és államának létét fenyegették. Az ORJUNA ideológiája szerint az egységes jugoszláv nemzetet a három néptörzs (a szerb, a horvát és a szlovén) alkotta, s minden eszközzel ki kellett küszöbölni a köztük lévő különbségeket, illetve mindent meg kellett tenni annak érdekében, hogy „*kiirtsák a társadalomból mindazon elemeket, akik fékezik az állami létezést és a nemzeti egységet*”.⁴⁹

Mindennek a valóságba történő átültetése azonban azonnal komoly feszültségeket és összecsapásokat generált minden az országban élő etnikummal és politikai párttal kapcsolatban. Az ORJUNA terrorjára válaszul, sőt egyenesen annak megtörése céljából a Stjepan Radić köré tömörülő horvátok létrehozták a HANAO-t (Hrvatska Nacionalna Omladina – Horvát Nemzeti Ifjúság), a nagyszerb ideológia szószólója, a Radikális Párt pedig a SRNAO-t (Srpska Nacionalna Omladina – Szerb Nemzeti Ifjúság). Ekkor jött létre az ország muzulmánjait tömörítő MUNAO (Muslimanska Nacionalna Organizacija – Muzulmán Nemzeti Ifjúság), a szlovén SLONAO (Slovenska Nacionalna Organizacija – Szlovén Nemzeti Ifjúság), a bácskai bunyevácok rohamosztagaként az ORBUNA (Organizacija Bunjevačkih Nacionalista – Bunyevác Nemzeti Szervezet), vagy a beazonosíthatatlan háttérű, a katolikus ifjúságot

tömörítő ORKAN (Organizacija Katoličkih Nacionalista – Katolikus Nemzeti Szervezet).⁵⁰ A terrorra mindenütt terror volt a válasz, s mint azt lentebb látni is fogjuk a délvidéki példákon, Szlovénia, Horvátország, Bosznia egyes területein és a Vajdaságban napi jelleget öltöttek a fegyveres összecsapások, nem egy esetben pedig egyenesen az utcai barikádharcokba torkolló vérontások.

Az ORJUNA mindent összevetve azonban túlélt az integratív jugoszlávizmus és a délszláv unió kizárólagos logikai dogmáján. Három jól elhatárolható periódusban (1921–1923, 1923–1925, 1925–1929) formálódó ideológiájában ugyanis nagy szerepet játszottak a fasiszta tanok fő tézisei: a nemzeti forradalom, az új nemzeti kultúra megteremtése, az új ember létrehozása és a totalitárius szervezeten alapuló kooperatív állam.⁵¹ Ugyancsak szoros hasonlóság volt abban is, hogy az ORJUNA megalkulásától kezdve a terror eszközt alkalmazta a másként gondolkodókkal szemben. Tagjait tizedekbe szervezték, akik az ország egész területén fegyveres támadásokat intéztek ideológiájuk vélt vagy valós ellenfelei ellen.⁵²

A szervezet középtávú célja az ún. Nagy-Jugoszlávia létrehozása volt, amely az SZHSZ Királyság területén túl Bulgáriát is magába foglalta volna; Várnától Triesztig, Szegedtől Szalonikiig. Hosszú távú célként pedig a szláv nemzetek világhuralmát, a szláv államok – Csehszlovákia, Lengyelország, sőt még Oroszország – egységesítését tűzték ki célul. Ennek az egységnek állt útjában – felfogásuk szerint – a trianoni Magyarország, amely „*mint egy kés ékelődött be a szláv népek testébe*”. Ebből a logikából kiindulva jutott el végül az ORJUNA a magyar faj kiirtásáig és a magyar államnak a földrajzi térképről való eltörlésének ideológiai víziójáig.⁵³

Miután 1924-ben Ljuba Davidović, a Demokrata Párt elnöke megegyezett a horvát föderalista táborral, Pribičević a pártból való kilépés mellett döntött, s megalapította a Független Demokrata Pártot. Az 1925. évi februári választások után végül megtörtént a nagy történelmi kiegyezés Nikola Pašić és Stjepan Radić között. Mindez 1925 májusában a szervezet második belgrádi kongresszusán az ORJUNA ideológiai radikalizációját hozta magával.⁵⁴

Pribičević ellenzékbe vonulásakor a radikálisok nagyszerb ideológiáját egyenesen nép- és államellenesnek nyilvánította.⁵⁵ Csakhogy a hatalomból való távozás egyben Pribičević formációjának, anyagi és politikai befolyásának gyengülését is magával hozta. Így már 1924-ben jelentkeztek azok az első felhangok, amelyek az ORJUNA önálló pártosodását követelték. Ennek a legerőteljesebb követelője, a szervezet vajdasági vezetője, Dobroslav Jevđević⁵⁶ volt, aki Mussolini *Marcia su Roma-jához* hasonlóan meghirdette a belgrádi marsot, és a hatalom erőszakkal történő átvételét.⁵⁷ Az ORJUNA különböző frakcióiban azonban nem volt e téren egyetértés, így végül a belgrádi felvonulás nyugalomban, az ORJUNA-ra nézve pedig egyenesen csalódással telt el, ráadásul a belgrádi kongresszuson a „*Hogyan tovább?*” kérdésében éles konfliktus alakult ki Dobroslav Jevđević és a spliti ORJUNA

két vezetője, Ljubo Leontić és Niko Bartulović⁵⁸ között, mivel utóbbiak elutasították a regnáló horvát–szerb koalícióval való nyílt konfrontálódást.⁵⁹ Nem sokkal később maga Pribičević is vitába keveredett az ORJUNA spliti vezetőivel, s Jevđevićhez hasonlóan azzal vádolta meg őket, hogy a háttérben a radikálisokkal való kiegyezésen dolgoznak, sőt saját pártalapításon gondolkodnak.⁶⁰ Ezek az események azonban egyértelművé tették, hogy ekkorra már az ORJUNA túljutott hatalmának zenitjén, s fokozatosan a válság irányába sodródott. 1927-ben még kísérletet tettek a szervezet reorganizálására, s ennek jegyében az ORJUNA székhelyét Splitből Belgrádba helyezték át.⁶¹

Ezek a lépések azonban már nem tudták megállítani a szervezet további erodálódását. Az 1929-ben bevezetett királyi diktatúrában, amelynek alapját szintén az integratív jugoszlávizmus, vagyis az ORJUNA ideológiája testesítette meg, a szervezet politikai–ideológiai programjának utolsó esélyeként értékelte, így üdvözölte azt. Csakhogy a diktatúra bevezetése nemcsak a politikai pártok betiltását hozta magával, hanem egyben az ORJUNA feloszlátását is. Sándor király ugyanis az ideológia terepi propagálásánál már nem tartott igényt a belső rivalizációban elmerülő ORJUNA-ra, így az új rendszer felépítésénél saját rohamegységére, a Jugoszláv Szokol Egyesületre támaszkodott.⁶²

A II. világháború során az ORJUNA vezető ideológusai különböző utakat jártak be. Ljuba Leontić Tito partizánjainál kötött ki, Dobroslav Jevđević, Ilija Trifunović Birčanin, Niko Bartulic pedig a csetnik mozgalomban töltötte el a háború éveit.⁶³

AZ ORJUNA A DÉLVIDÉKEN

A rendelkezésünkre álló szakirodalmi források alapján az ORJUNA első vajdasági tagozatát 1922 márciusában Szabadkán hozták létre. (A szabadkai városi levéltárban azonban eddig ennek nem találtuk meg a nyomát.) Az ORJUNA központja Dobroslav Jevđević vezetésével júniusi megalakulását követően végül Újvidék lett, s itt nyomtatták lapjukat, a Vidovdant is.⁶⁴

Hogy az ORJUNA az olaszok és a decentralizációra törekvő horvátok mellett a magyar kisebbségben vélte felfedezni az ország egyik első számú közellenségét, az már meglehetősen korán, a szervezet 1922 novemberében, a dalmáciai Splitben megtartott kongresszusán nyilvánvalóvá vált. Az összejövetelen az országban uralkodó nehéz belpolitikai helyzet egyik első számú felelősévé a Magyar Pártot tették, és irredenta propaganda terjesztésével is megvádolták. A magyar kérdésben elfogadott rezolúcióban követelték a belgrádi kormánytól a Magyar Párt feloszlátását, s kilátásba helyezték azt is, hogy amennyiben ez mégsem következne be, akkor az ORJUNA „rá lesz majd arra kényszerítve, hogy ezt a saját eszközeivel valósítsa meg”.⁶⁵

Fentebb már említettük, hogy a centralizált államkép víziója ellenére a demokraták és a radikálisok között igen komoly feszültségek voltak. Míg a demokraták

a centralizmust az integratív jugoszlávizmus ideológiája mentén kívánták megvalósítani, addig a radikálisok fókuszában mindez a nagyszerb gondolat jegyében jelent meg. A terrorszervezet ideológiája végeredményben a birtokba vett délvidéki területek – a Vajdaság – szerb jellegét vitatta el. Ráadásul az ORJUNA a dekadensnek tartott „szerb szeparatizmus” ellen is harcot hirdetett. Ez a fejlemény, illetve az ORJUNA azon deklarált célja, amely a „radikális korrupció” kiirtását is a zászlajára tűzte, a két párt közötti viszony további elmérgesedését hozta magával.

Ennek ismeretében már nem meglepő, hogy az ORJUNA erősödő terrorjával szemben a rendőrség a Vajdaság területén, lehetőségeihez mérten 1923-ban egy-két szélsőséges esetet leszámítva, erőteljesen fellépett. A demokraták kormányban való részvétele eleve lehetetlenné tette azt, hogy a helyi szinten történő letartóztatásoknak valódi – büntetőperi – foganatja is legyen, mivel a legtöbb esetben felülről, egyenesen Belgrádból utasítva, a demokrata miniszterek egyszerűen felülírták a helyi struktúrák intézkedéseit. Mindez oda vezetett, hogy az 1923. márciusi választásokat követően a Radikális Párt végül is zöld utat adott saját terrorszervezetének, a SRNAO-nak vajdasági megszervezésére.⁶⁶

A SRNAO elsődleges feladata az ORJUNA ideológiájának a szétverése és a Vajdaság szerb jellegének gyakorlati realizálása volt.⁶⁷ A magyar, a német és a zsidó közösség helyzetére nézve azonban mindez nem volt lényegesen javító hatással. A korabeli újságcikkekből egyértelműen az a tendencia rajzolódik ki, hogy a radikálisok, akárcsak a demokraták, a vizsgált korszakban mindvégig ellenséges érzülettel tekintettek ezekre a közösségekre, így 1923 második felében a magyar kérdés ügyében még egy platformra is került az egymással amúgy elkeseredett utcai harcokat folytató két szervezet.

Eddigi kutatásaink szerint 1922-ben, a szerveződés kezdeti stádiumában az ORJUNA a Délvidéken még nem foganatosított tömeges támadásokat. Első vajdasági akciójára egyébként 1922. szeptember 17-én, a Magyar Párt zentai megalakulásakor került sor. Bár maga a rendezvény erőszak nélkül zajlott le, az esti órákban több helyen is tettelegesség történt. Az ORJUNA-hoz köthető személyek előbb egy vendéglőben provokáltak verekedést, majd a belvárosban sétáló járókelőket támadták meg.⁶⁸

A terror 1923-ban erősödött fel. A fennmaradt beszámolók alapján azt lehet valószínűsíteni, hogy a helyzet Újvidéken, Zentán és Zomborban volt a legsúlyosabb. A Tisza menti városban csak januárban hat inzultusra került sor.⁶⁹ A kávéházi provokációkon, támadásokon túl az ORJUNA 1923. január 13-án Slobodan Đorđević zentai főbíróit is megtámadta.⁷⁰ Márciusban az új polgármester beiktatásának napján pedig 18 magyar nyelvű cégtáblát törtek össze.⁷¹ A cégtáblarombolás egyébként az adott korban általános jelenség volt, így az ORJUNA első, 1923. január 15-ei újvidéki akciójában összesen 120 magyar és német feliratot semmisített meg.⁷²

Öt nappal később már az újvidéki Délbácska szerkesztőségét verték szét. A támadás során súlyosan megsebesült Slezák Rezső főszerkesztő is. Ezt az akciót személyesen Dobroslav Jevđević, az ORJUNA vajdasági vezére irányította, akit két nappal később a Délbácska újságíróinak feljelentésére az újvidéki rendőrség a Mária királynő kávéházban le is tartóztatott. Jevđević kiszabadítása érdekében a kora esti órákban az ORJUNA szimpatizánsai tiltakozó felvonulást tartottak Újvidék belvárosában, ami végül a rendőrséggel való súlyos összecsapásokba torkollott. A hatósági fellépést követően Újvidék magyarok lakta negyedében valóságos ostromállapot alakult ki. A belvárosból kiszorított ORJUNA-sok kivétel nélkül minden háznak beverték az ablakát.⁷³ A következő nap Jevđević már szabadlábra is került. Balajčić vizsgálóbíró nem kis cinizmussal ezt azzal indokolta, hogy nem talált olyan körülményeket, amelyek indokolttá tették volna a letartóztatás fenntartását.⁷⁴

Pár nappal később, a Délbácska elleni hasonló támadásra került sor Szabadkán is. Gligorijević tanulmányában egyébként 1922 augusztusára teszi a szabadkai Hírlap nyomdájának szétverését,⁷⁵ ezt a megállapítást ugyanakkor pontosítanunk kell, mivel erre 1923. január 28-án, az esti órákban került sor.⁷⁶ A hivatalos rendőrségi álláspont szerint egyébként mindennek nem volt politikai háttere, egyszerű betöréses rablás történt.⁷⁷

Jóval súlyosabb támadás érte viszont az újvidéki Deutsches Volksblatt szerkesztőségét, amelyet még Jevđević szabadulásának napján fenyegettek meg levélben.⁷⁸ A pokolgéppel elkövetett robbantást március 10-én, este hajtották végre. A detonáció teljesen megsemmisítette a szerkesztőséget.⁷⁹

Miután a Magyar Párt a névjegyzékek obstruálásának súlyos sérelme miatt végül a választások bojkottja mellett döntött, a támadások első számú célpontja a választásokon mégis induló Német Párt és német kisebbség lett. A Volksblatt elleni támadás másnapján egy hét tagú ORJUNA különítmény zavarta meg a Német Párt járeki választási nagygyűlését. A feldühödött német tömeg azonban kaszákkal és kapákkal felfegyverkezve támadt a provokátorokra. A rendőrség ennél az esetenél is közbelépett, sőt Milan Slepčević kerületi főispán személyes utasítására le is tartóztatták a provokátorokat.⁸⁰ Csakhogy, akárcsak Jevđević letartóztatásánál, végül ebben az esetben sem történt meg a vádemelés. A Vidovdan, az ORJUNA hivatalos lapjának fenyegetőzését követően március 21-én, az egyébként köztörvényes bűncselekmények miatt (többek között gyilkosságért) már priusszal rendelkező támadókat indoklás nélkül helyezték szabadlábra.⁸¹

Zomborban szintén erős volt az ORJUNA erőszak-tevékenysége. A szervezethez köthető személyek a nyugat-bácskai városban hónapokon keresztül félemlítették meg a lakosságot; tüntetéseket szerveztek, inzultálták a német és a magyar polgárokat, ablakokat zúztak be, verekedéseket provokáltak. A választások előtti napon revolverekkel és boxerekkel felfegyverkezve a Magyar Polgári Kaszinó épületébe törtek be, s Henrik Jeisel német párti képviselőjelöltet is súlyosan megsebesítették.⁸²

Hozzá kell tegyük, a választást megelőző hetekben általánossá vált terrort nem csak az ORJUNA kreálta. Számos korabeli cikk azt bizonyítja, hogy az erőszak elharapódzásának jó része – elsősorban a választásokon induló Német Párt ellen – a Radikális Párthoz köthető helyi jegyzők nevéhez fűződött, akik a fizikai atrocitások különböző formáihoz a rendőrség és a csendőrség alakulatait is felhasználták. A fizikai erőszakon túl a pszichikai megfélemlítés külön kategóriáját képezték a sokasodó kémperek is.⁸³

A március 18-ai választások végül Pašić és Radić győzelmével értek véget. Előbbi 108 képviselőt küldhetett a parlamentbe (17-tel többet, mint 1920-ban), utóbbi pedig 20-szal többet, mint a legutolsó választásokon, vagyis 77 főt. Az integratív jugoszlávizmust hirdető, de belső frakcióharcokkal is küszködő Demokrata Párt jelentős teret veszített, képviselőinek száma 92-ről 51-re csökkent. Az erőszak ellenére jól szerepelt a választásokon a Német Párt, összesen 8 mandátumhoz tudott jutni.⁸⁴

A választások azonban nem tudták áthidalni az ország belpolitikai nehézségeit, sőt éppen ellenkezőleg: állandósult a válság. Az elkövetkező hetek és hónapok a már-már átláthatatlan s elhúzódó kormányalakítási tárgyalások, a horvát–szerb viszonyrendszer további kiéleződésének jegyében teltek.

A kormány egyébként még közvetlenül a választások előtt megfontolás tárgyává tette az ORJUNA esetleges felosztatását.⁸⁵ A választások miatt is elhúzódó kérdésben végül május 18-án született negatív döntés. Jovan Radonić szabadkai radikális képviselő az öt megkereső Bács megyei Napló újságírójának megígérte, hogy az új kormány a jövőben a legerélyesebben fog eljárni minden törvényellenes cselekedet ellen, a valóságban ez mégsem történt meg. Radonić azt is kijelentette, hogy az ORJUNA-t azért nem fogják felosztatni, mivel „*a szervezet hazafias alapokon működik és így a kormány nem akarja annak működését betiltással megszüntetni, mindaddig, míg az egyesület szabályainak a kereteit túl nem lépi*”.⁸⁶ A szabadkai újságnak nyilatkozott Marko Trifunović belügyi államtitkár is, aki ugyancsak erélyes eljárást helyezett kilátásba a rendbontó nacionalisták ellen, a szervezet betiltását viszont szintén nem tartotta szükségesnek.

Az „*erélyes fellépésből*” aztán végül nem lett semmi. A hatóságok ilyen jellegű kommunikációja is közrejátszott abban, hogy Jevđević következmények nélkül borzolhatta tovább a kedélyeket. Egyik újvidéki törzshelyén, a Sloboda (Szabadság) kávéházban egy bizonyos Kürschner Félixet csupán azért vert meg sétabotjával, mert a békésen kávézó és pöfékelő zágrábi kereskedőben az eszéki HANAO egyik tagját vélte felismerni.⁸⁷

A választások után a Magyar Párt kudarca, majd Gráber László és Nagy Ödön április 26-ai letartóztatása általános⁸⁸ letargiába verte a párt vezetőit, ami az év hátralévő részében gyakorlatilag nemcsak a politikai, hanem a teljes közéleti kiszorulást, passzivitást, már-már a párt belső szétbomlását eredményezte. Ugyanakkor a németek

választási sikere egyértelművé tette, hogy a kisebbségek egy része – az ellenük irányuló terror és megfélemlítés ellenére – politikai tényezővé lett, s ezt a fejleményt immáron Belgrádban sem lehetett a számításokból kihagyni.

Ezért az elkövetkező időszakban az ORJUNA támadásai elsősorban továbbra is a németek ellen irányultak. Ennek nyitányaként 1923. április 19-én bombamerényletet követtek el Johan Dibisch, a Német Párt indijai alelnöke ellen.⁸⁹ Május 21-én pedig a szlovéniai Ptujban (Pettau) a helyi német kultúregyesület fennállásának hatvanadik évfordulója alkalmából megrendezett német kulturális ünnepséget verték szét. A rendezvényen jelen volt Hans Moser, a párt alelnöke, Franz Schauer és Wilhelm Neuer parlamenti képviselők. A rendezvényt minden indok nélkül megtámadó ORJUNA súlyosan megsebesítette Schauer képviselőt, aki súlyos agyrázkódást szenvedett, s csak napok múlva tért eszméletéhez. A botrányos jelenetet egyébként nagyszámú rendőr nézte végig, s semmit sem tettek a megtámadottak védelmében. Sőt a Belgrádba visszatérő német politikusokat a vasútállomáson ismét megtámadták, ahol a rendőrség ugyancsak elmulasztotta az intervenciót.⁹⁰ Stefan Kraft, a Német Párt a ptuji (pettaui) incidenssel kapcsolatban a belgrádi parlamentben kívánt napirend előtt felszólalni. A parlament elnöke azonban ezt megtagadta tőle.⁹¹ S mint ahogy az abban az időben általános jelenség volt; a parlamenti vitában felszólaló demokrata képviselők ebben az esetben is szerepcserét valósítottak meg, így végül az áldozatból lett bűnös, mivel a demokraták a vita hevében éppen a nemzeti kisebbségeket vádolták meg a többség elleni terrorral.

A *Bácsmegyei Napló* a belgrádi parlamentben történeteket vezércikkében így kommentálta: „(...) Amikor a terrorról panaszkodó demokrata levették azt állították oda, hogy a nacionalista szervezetek sokkal nagyobb terrort fejtettek ki a demokrata párt érdekében, mint Radicsék a demokrata párt ellen, egy volt demokrata miniszter teljes őszinteséggel és leplezetlen cinizmussal ismerte be, hogy miután a hatóságok a nacionalis elemekkel szemben gyöngéknek bizonyultak, a demokraták kénytelenek voltak életre hívni a nacionalista szervezeteket. (...) Amikor Pribičević kétségbe vonta az ország nem szláv polgárainak – és különösen a németeknek – azt az erkölcsi jogosultságát, hogy nemzeti alapon párttá szervezkedve, a parlamentbe küldjék a képviselőiket, amikor a szeptatista és a nacionalista elemek terrorjától harsogott és gúnyosan vonta kétségbe a panaszhoz bizonyítékul csatolt nyilatkozatok hűségét, csak azért mert kiállítói nem szlávok, akkor a terrorista szervezetek lordprotektorát egy parlamenti kisebbségi csoport nem intézheti el egy olyan közbekiáltással, hogy a közbeszóló németpárti képviselő különb hazafi, mert a magyarok ellen nemzetiségi úton küzdött nem egy jelenlegi demokrata és radikális képviselővel. Mi azon a szerény nézetten vagyunk, hogy e szerencsétlen depiásírozott és grammatikai hibáktól hemzsegő közbeszólás helyett, akármilyen későre is járt az idő és akármennyire is magasan csaptak fel a szenvedelmes vita hullámai, a parlamentben helyet foglaló

kisebbségi párt vezéreinek még is csak fel kellett volna szólalnia. Ebben a felszólalásban tiltakozni kellett volna az ellen, hogy amikor az alkotmány csak egyenjogú polgárokat ismer, akkor az ország lakosságát egy demokrata párt leaderje nemzetű és nemzetellenes kategóriákra osztja fel. Egy rövid tíz perces felszólalás keretében talán ezen a tiltakozáson kívül helye jutott volna annak a megállapításnak is, hogy nem beszélhet terrorról az a párt, amelynek a belügyminisztere egy alkotmánytipró bizalmas rendelettel a kisebbségi szavazók sok tízezreit akarta elzárni a lezajlott választásokon való részvételtől, mert ez a ki nem védhető hatósági erőszak netovábbja. És a tízperces időből jutott volna még egy pár perc annak az elmondására is, hogy nem panaszkodhatik terrorról az a párt, amelynek érdekében az általa életre hívott politikai szervezetek, német (és magyar) lapok nyomdáit szétrombolták, újságíróit bántalmazták, a népgyűléseit bombákkal és revolverekkel akarták szétkergetni, melynek sajtója a német párt tagjait és vezéreit »vogelfreinak«⁹² jelentette ki, mivel ez a terror minden választási terror közül a legveszélyesebb, mert felforgatja a közbiztonságot.⁹³

A parlamenti vitát követően júliusban az ORJUNA mellett a Szerb Radikális Párthoz köthető SRNAO, illetve a Horvát Köztársasági Parasztpárt rohamosztaga, a HANA O is megjelent a Vajdaságban. Ezzel a fejleménnyel a németek elleni támadások átmenetileg alábbhagytak.

A SRNAO és a HANA O színre lépésével ugyanis új helyzet teremtődött. A közállapotok ettől kezdve Újvidéken, illetve a vele szemközti Péterváradon voltak a legkritikusabbak, ahol a három egymással is szembenálló és rivalizáló terrorszervezet napi csatározásai miatt valóságos ostromállapot alakult ki. Az új nacionalista szervezetek ugyanis egy az egyben átvették az ORJUNA addigi jól bevált módszereit, csak hogy most azokat a demokrata rohamosztag ellen fordították, s használták fel. A SRNAO színre lépésével felforrósodott légkör július végére érte el első kritikus pontját, amikor a Temerini úton lévő *Három katonához* címzett szálloda előtt lövöldözésbe torkolló tömegverekedésre került sor. Az incidens után Đorđe Čermov, a SRNAO elnöke az ORJUNA azonnali feloszlását követelte az újvidéki főispántól.⁹⁴

Az állandósult véres verekedések és lövöldözések miatt június első napjaiban Milan Slepčević újvidéki főispán és Andrija Valičak főkapitány személyes meghallgatáson tájékoztatta Vuičić belügyminisztert az újvidéki közállapotokról. Ezt követően Újvidék vezetői magukhoz rendelték Dobroslav Jevđevićet és Ljubomir Kovačevićet, az ORJUNA újvidéki tisztségviselőit, ahol közölték velük, hogy az erőszak megfékezése céljából a már elfektetett aktákat újra meg fogják nyitni, s a felelősöket kérdőre fogják vonni. Mindez persze pusztán fenyegetőzés volt, s nemigen hatotta meg Jevđevićéket, akik még aznap délután Karlócára (Srmeski Karlovci) utaztak, hogy az éppen alakuló helyi SRNAO rendezvényét megzavarják. Erre végül, a többezres tömeg miatt nem került sor. Hasonló jelenet játszódott le Péterváradon is, ahol a HANA O tartotta meg alakuló ülését. Ezt követően a felhergelt

horvát nacionalisták a helyi – igaz, ezúttal cirill betűs – cégtábláknak rontottak. A táblarombolás hírére viszont a helyszínen termett az újvidéki ORJUNA, s az incidensből végül súlyos leszámolás lett, amely során életveszélyesen megsebesült Ivan Miličić, a HANAO tagja.⁹⁵

Az ORJUNA és a HANAO összecsapása július 16-án tovább folytatódott. A péterváradi Land vendéglőben kitört lövöldözésnek egy halálos és hat súlyos sebesültje volt. Az újvidéki rendőrség az ügyben erőteljes intézkedéseket fogantatott, több ORJUNA-tagot letartóztattak, a város egész területén pedig cirkáló lovas rendőrök felügyelték a rendet.⁹⁶

Ezzel párhuzamosan ismételten felerősödtek a magyarok elleni támadások is. A szerb politikai pártok közötti szembenállás Zentán tovább tombolt. A helyi ORJUNA tagjai – érdemes megfigyelni a hatalmi szintek, struktúrák és erőszakszervek összemosisódását – Stevo Zagorica zentai közjegyző és Ruwurm Oszkár rendőrfogalmazó vezetésével július 4-én Joco Vujić radikális képviselő háza előtt tiltakoztak. Vujić azzal vívta ki a nacionalisták haragját, hogy egy olyan javaslatot terjesztett be a helyi képviselőtestületnek, amely szerint a zentai közgyűlésben a szerb mellett magyarul is kiállíthatóak lettek volna a napirendi javaslatok. Az ORJUNA-sok a tiltakozás során több, véletlenül ott tartózkodó járókelőt is inzultáltak. Nem sokkal később, Ozren Borđoški járta sorra a magyar szövegű cégtáblák tulajdonosait, s azok haladéktalan eltávolítására szólította őket fel. A magyar iparosok az ügyben feljelentést tettek, a helyi rendőrség pedig tizenöt helyi nacionalistát hallgatott ki.⁹⁷

Az akkori zentai közállapotok jellemzője volt az is, hogy még el sem ült a Vujić elleni tiltakozás és a cégtáblák körül kialakult helyzet visszhangja, amikor pár nappal később egyenesen a belügyminisztérium tiltotta meg az éppen akkor felépült zentai katolikus templom felszentelését. A kérdéses napon a város főterén több ezer ember jelent meg, Gózon István prépost-plébánossal az élen. A helyszínre érkező rendőri alakulatok mellett Ivan Zagorica közjegyző vezetésével azonban tíz ORJUNA-tag is felsorakozott. A rendőrségi felszólításra a misét végül elhalasztották, s a tömeg is elkezdett feloszlani. Az ORJUNA egyik tagja ekkor a harangláb mellett lévő feldíszített kőkereszthez ment, s letépte róla a virágokat.⁹⁸

Az ORJUNA és a SRNAO között feszülő áthidalhatatlan ellentétéktől függetlenül a két szervezet már júliusban közös akciót hajtott végre. A célpont a Budapesten és a Szegeden tanuló magyar egyetemisták újvidéki bálja volt. A koordinált támadásban tíz-tíz ORJUNA-, illetve SRNAO-tag vett részt. A Paichert-féle vendéglőben tartott magyar mulatság szétverése közben súlyos, életveszélyes mellsérüléseket szenvedett Bichler Béla egyetemi hallgató.⁹⁹

A mindennapi utcai leszámolások már az augusztusi újvidéki közgyűlésen is szóba kerültek, ahol Pavle Tatić szocialista képviselő a rendőrséget tette felelőssé a városban uralkodó állapotokért, s erőlesen követelte a rend helyreállítását.¹⁰⁰

Bár az elkövetkező napokban megszervezett Újvidéki Nemzetközi Vásár nagyobb botrányok nélkül, mindent összevetve sikeresen zajlott le, az utcai összecsapások nemsokára kiújultak. Augusztus 18-án egy húszfős SRNAO-csapat támadott rá Nikola Kostić, helyi ORJUNA-vezér lakására. A támadás hírére az ORJUNA tagjai is a helyszínre siettek, s mintegy félórás lövöldözés alakult ki a két tábor között. A rendőrség összesen 11 főt tartóztatott le. A történeteket a hivatalos közegek egyszerű kihágásnak minősítették, s az előzetes letartóztatásba helyezettek 14 nap elzárásra ítélték. Ezzel párhuzamosan a rendőrség ismételten magához kérte Jevđevićet és Đorđe Čeremovot, a SRNAO helyi elnökét. Közölték velük, hogy a városban kialakult közállapotok tűrhetetlenek, ezért a hatóságok Újvidék területén betiltották a két szervezet egyenruhájának – a kék és a piros ing – viseletét, valamint a nacionalista szervezetek tagjainak nyílt utcán való gyülekezését.¹⁰¹

Az élet minden területét elárasztó terror elleni első hatósági fellépés az 1923. október 5-én kiadott belügyminiszteri rendelet volt, melyben elrendelték a nacionalista szervezetek megfékezését. A rendelet arra hívta fel a helyi hatóságok figyelmét, hogy az alkotmány és a nemzetközi szerződések értelmében a kisebbségek számára is biztosítani kell a polgári szabadságjogokat, s egyben kilátásba helyezte azoknak a tisztviselőknak az elmarasztalását, akik szándékosan sabotálták a kisebbségek kárára elkövetett támadások kivizsgálását.¹⁰²

A magyarság körében nagy visszhangot keltő rendelet előzménye egyébként az volt, hogy a sűrűn és gyorsan változó belpolitikai helyzetben a radikálisok az adott pillanatban rá voltak utalva a Német Párt parlamenti támogatására. A németek viszont a tárgyalások során egyértelművé tették, hogy a kormány csak akkor számíthat a támogatásukra, amennyiben realizálódik egyik legfontosabb követelésük, mégpedig a nemzetiségi területeken, a nacionalista szervezetek elleni erélyes hatósági fellépés. A fenti rendeletet tehát ebben a helyzetben adták ki, azonban az nem okozott felhőtlen örömet a helyzetet és a kulisszák mögött zajló eseményeket jól ismerők körében. Egyrészt azért nem, mert tartani lehetett tőle, hogy ez is, akárcsak megannyi más hasonló korabeli intézkedés, csupán papírra vetett írott mondatok sokasága lesz, melyeknek nem lesz valódi hatásuk a mindennapokra. A Bács megyei Naplónak nyilatkozó Joseph Mosser, a Német Párt parlamenti képviselője azonban másra is figyelmeztetett: *„Bármennyire örvendetes dolog számunkra a rendeletnek a megjelenése, nem hallgathatom el, hogy különösen a rendelet második részét nagy megütközéssel olvastuk. A rendelet nyilvánvaló célja a nemzetiségi lakosság megvédése a nacionalista szervezetek ellen és nagyon helyesen kötelességévé teszi a hatóságoknak azt is, hogy maguk járjanak el azok ellen, akik az állam és az állam egysége ellen üzemeket folytatnak. Ahogyan azonban ez a rendelet szövegében kifejezésre jut, az nem is nagyon burkolt megállapítása annak, hogy ilyen államellenes üzemek valóban folynak a nemzetiségi lakosság között. Amennyiben ez a vád a vajdasági, szerémségi,*

vagy szlovéniai nemzetiségekre vonatkozik, azt a leghatározottabban vissza kell utasítanunk. Ezeknek a nemzetiségeknek a lojalitásához semmi szó nem férhet, ennek az állam megalakulása óta számtalan tanújelét adták már. Amellett a rendelkezés formája, még abban a tekintetben is nagyon elhibázott, hogy utólagosan szinte igazolja a »hazafias felbuzdulásban« ártatlanok ellen elkövetett atrocitásokat. A miniszteri rendelet kibocsátása különben is csak féleredmény a felelőtlen akciók elleni küzdelemben. Az állandóan felizgatott kedélyek megnyugvása nem a rendelet kibocsátásánál, hanem majd csak akkor fog megkezdődni, ha a legközelebbi kilengés tetteseit a hatóságok kezén fogjuk látni és azok elérik törvényes büntetésüket.”¹⁰³

Hogy a kisebbségeket érintő terror kérdésében a kollektív paranoia és xenofóbia légkörében valóban nem lehetett átütő sikerre számítani azt már az is előrevetítette, hogy éppen a kérdéses rendelet megjelenésekor zajlott a magyar és a német iskolák felszámolásának a második, erőteljes hulláma.

Így aztán nem is keltett különösebb meglepetést a magyar nyelv elleni újabb támadás, akárcsak az ORJUNA és a SRNAO ismételt közös akciója sem. November 23-án ugyanis az ORJUNA-nak és a SRNAO-nak a magyar nyelv elleni közös fellépéséről értesülhetett a Bácsmezei Napló már sokat tapasztalt olvasója. Ekkor már három napja tárgyalt a két szervezet vajdasági választmánya. A megbeszélések fókuszában az általuk államellenesnek tekintett személyekkel szembeni egységes fellépés állt. Ugyancsak fontos eleme volt a tárgyalásoknak a mozik magyar feliratozásának, a cégek, kereskedők és gyárak magyar, illetve német levelezésének az ellehetlenítése, valamint az üzletek érintkezési nyelvének a pontos definiálása. A tárgyalásokkal egy időben a rendőrség behívatta az újvidéki Chat Noir és az American Bar vezetőit, s közölték velük, hogy magyarul egyáltalán nem, németül pedig csak egy számot lehet a bárókban eljátszani. A többi nyelven viszont korlátozás nélkül tarthattak előadást, természetesen ügyelve arra, hogy az államnyelv megfelelően érvényesüljön.¹⁰⁴ Másnap Jevđević Dobroszlav megtartotta élete első sajtótájékoztatóját, melynek lényegi mondanivalója a következő volt: „Az ORJUNA és SRNAO közötti viszálykodások sokat ártottak a nemzeti eszmének és hátráltatták a kitűzött célok végrehajtását. A viszálykodások alatt elhanyagoltuk a gyanús idegenek megfigyelését, azonkívül jóformán megszűnt a nemzeti kisebbségek előadásainak és programjának cenzúrálása, ami különösen nagy hiba volt, mert a nemzeti kisebbségek az utóbbi időben nagyon szabadon mozogtak és épp ideje, hogy megfékezzük őket. A két egyesület, bármilyen mély szakadék is van köztük, ki kellett, hogy béküljön egymással a Jugoszláv nemzeti érdekek megvédésére. Az a memorandum, amelyet átadtunk a hatóságoknak, programunknak csak első részét tartalmazza. A második rész főleg a jugoszláv ipar megőrzését célozza. Ezért azokat az idegen szakmunkásokat, akik jugoszláviai iparvállalatoknál húzódtak meg és ezáltal megfosztották a jugoszláv iparosokat az érvényesüléstől, kíméletlenül ki fogjuk utasítani az ország területéről.

*Mindent el fogunk követni, hogy ezek elhagyják az országot. Azután az Orjuna és a Srnao a legszigorúbban ügyelni fog a hatóságok működésére és a korrumpált tisztviselőkkel szemben tekintet nélkül politikai magatartásukra a legkíméletlenebbül fogunk eljárni. Egyébként Beogradban az a terv merült fel, hogy a két egyesületet közös blokkban egyesítsék és ennek sikere érdekében Lazar Marković volt igazságügyi miniszter fáradozik.”*¹⁰⁵

A sajtótájékoztató után a két szervezet ultimátumot is intézett Žarko Stefanović újvidéki polgármesterhez, amelyben követelték a magyar filmfeliratok betiltását és a magyar cégtáblák eltávolítását. A polgármester az ügyben kezdte az időt húzni, s arra játszott, hogy ne neki, hanem a belügyminiszternek kelljen döntenie. A Bács megyei Napló megkeresésére kijelentette, hogy mindezt majd legközelebbi belgrádi útja során fogja letisztázni.¹⁰⁶ Az újvidéki polgármester a belügyminiszternek végül kompromisszumos javaslatot tett, melyben azt javasolta, hogy a szerb és a magyar filmfeliratokat egymás mellett helyezték el.¹⁰⁷

1923 karácsonyán tehát nagyon is reális volt a feltételezés, hogy amennyiben külső, a kisebbségektől független erő esetleg nem módosítja az erőviszonyokat, nem várható az ország közállapotaiban és a kisebbségek elleni terrorban változás. S valóban, a Demokrata Párt választási kudarca ellenére, az ORJUNA a Délvidéken ekkor ért hatalmának zenitjére. Úgy tűnt, hogy senki és semmi sem állíthatta meg őket.

ÖSSZEGRZÉS

Az integratív jugoszlávizmus és a centralizált állam ideológiáján szárba szökkenő, azt képviselő ORJUNA-mozgalom a Demokrata Párt félkatonai alakulataként működött. 1922-es megalakulását követően egyik fő célpontja az új állam nemzeti kisebbségei – a magyarok, a németek és a magyar zsidók – voltak.

Mint a terror fő letéteményese, az ORJUNA kisebbségek elleni támadásait a pszichikai megfélemlítésen és nyomásyakorláson túl az adott nemzeti közösségek gazdasági, politikai és kulturális ellehetetlenítése, a birtokba vett új területek szláv jellegének erőteljes kidomborítása és felgyorsítása determinálta.

A vizsgált korszakban az ORJUNA délvidéki tevékenységét négy jól elhatárolható szakaszra lehet osztani. 1922-es megalakulását követően az 1923-as választásokig a szervezet fókuszában a magyar és német kisebbség elleni támadások álltak. A választásokat követő második periódusban elsősorban a németek sérelmére elkövetett terrorcselekmények erősödtek fel. Ennek oka alapvetően az volt, hogy míg az 1923-as választások után a magyar közösség politikailag teljesen marginalizálódott, addig a németek parlamenti párttá szerveződve immáron az új állam politikai életében is komoly, releváns erővel bírtak.

Mivel az ORJUNA alapvetően a jugoszlávizmus, s nem a nagyszerb ideológia letéteményese volt, természetesen konfliktusba került a Szerb Radikális Párttal,

amely az 1923-as választásokat követően létrehozta saját félkatonai alakulatát, a SRNAO-t. Az 1923-as nyár nagyjából a két szerb politikai alakulat rohamcsapatának a vetélkedésével, illetve az egymással való leszámolással telt el. Ugyancsak ez, a két nagy szerb párt közötti konfliktus a magyarázata annak is, hogy a helyi reguláris karhatalmi erők a vizsgált időszakunkban – 1923 őszéig – aránylag sűrűn és gyakran léptek fel az ORJUNA kilengései ellen.

Az általános xenofóbia, a kisebbségekkel szembeni állandó bizalmatlanság és gyanakvás légkörében, amelytől nem volt mentes a Radikális Párt sem – azonban rövidesen az ideológiájában gyökeresen eltért –, a szerb erőszakszervezeteket mégis egy platformra hozta a kisebbségekkel kapcsolatos fellépés vonatkozásában. Ennek első jelei már 1923 júliusában megmutatkoztak, amikor a SRNAO és az ORJUNA tagjai közösen verték szét a trianoni Magyarországon tanuló magyar hallgatók újvidéki bálját.

Az év második felében, immáron az ideológiai szembenállás ellenére, nemcsak a kisebbségekkel szembeni közös erőszakos fellépés, hanem a két szervezet – az ORJUNA és a SRNAO – esetleges fúziójáról is tárgyalások kezdődtek. Bár erre 1923 során nem került sor, abban viszont már teljes egyetértés mutatkozott, hogy a két nacionalista szervezet közös erővel szorítsa vissza a magyarok kulturális befolyását. Ennek jegyében végül együttesen kezdeményezték az illetékes belgrádi minisztériumoknál a magyar filmfeliratok betiltását.

JEGYZETEK

- ¹ Gligorijević, Branislav: *Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)*. Istorija, XX. veka – Zbornik Radova V. Beograd, 1963. 315–396. (A továbbiakban: Gligorijević, 1963.)
- ² Šitin, Tonči: *Dalmatinsko Orjunaštvo*. Slobodna Dalmacija Split, 1991. április 18. – 1991. május 10.
- ³ J. Bošković, Ivan: *Orjuna – Ideologija i književnost*. Zagreb, 2006.
- ⁴ Čop, Robert: *ORJUNA – prototip politične organizacije*. Ljubljana, 2006. (A továbbiakban: Čop, 2006.)
- ⁵ Djuraskovic, Stevo: *Fascism in Central Europe: The Organisation of the YUGOSLAV NATIONALIST – ORJUNA, 1921–1929*. Budapest, 2007. (A továbbiakban: Djuraskovic, 2007.)
- ⁶ *Ideologija Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjuna) – The Ideology of the Organization of Yugoslav Nationalists (Orjuna)*. Časopis za suvremenu povijest 43, Hrvatski institut za povijest. Zagreb, 2011. 225–247.
- ⁷ Djuraskovic, 2007. 56.
- ⁸ Milan Marjanović (Kustva, 1879. május 12. – Zágráb, 1955. december 21.) Gimnáziumi tanulmányait Karlovacon (Károlyváros) folytatta, ahol Stjepan Radić politikai nézeteinek a hatása alá került. Ezt követően Prágában kereskedelmi főiskolát végzett. Tanulmányai után elsősorban írói, kritikai és publicisztikai tevékenységet folytatott, a politika első vonalába sosem kapcsolódott be. A jugoszláv egységgel való politikai koncepciójában két alternatívát vázolt fel. Megítélése szerint vagy egy centralizált Jugoszláv Királyságot kell létrehozni, vagy egy dualista szerb–horvát–szlovén központú államot. Bővebben lásd Banac, Ivo: *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, politics*. New York, 1984. 101–102.
- ⁹ Djuraskovic, 2007. 57.

- ¹⁰ Jovan Cvijic (Loznica, 1865. október 11. – Belgrád, 1927. január 16.) Gimnáziumi tanulmányait Loznicán és Šabacon (Szabács) és Belgrádban folytatta. Főiskolai tanulmányait Belgrádban végezte földrajz szakon, majd a Második Belgrádi Gimnáziumban tanított. Ezt követően, szerb állami ösztöndíjjal a Bécsi Egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1893-ban doktorált. Az 1905-ben alakult Belgrádi Egyetem egyik szervezője, vezető tanára – 1906/07 és 1919/1920-ban annak rektora, a szerb Földrajztudományi Társaság megalapítója, a Szerb Királyi Akadémia, illetve a Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Legjelentősebb műve *A balkán-félsziget és a délszláv országok – Az emberföldrajz alapjai* tudományos monográfiája, amely egyben a délszláv, elsősorban a szerbek identitásának egyik fontos alpműve a mai napig.
- ¹¹ Cvijic nagyívű monográfiája Papp Árpád fordításában *A balkán-félsziget és a délszláv országok – Az emberföldrajz alapjai* címmel a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában 2009-ben magyarul is megjelent.
- ¹² Tin Ujević (Vrgorac, 1891. július 5. – Zágráb, 1955. november 12.) horvát költő. Gimnáziumi tanulmányait Splitben végezte. Egyetemi oklevélét klasszikus filológiából, horvát nyelv és irodalomból a Zágrábi Egyetemen szerezte meg. 1912-ben a független Horvátország egyik fiatal szószólója. Az első világháború éveit Párizsban, mint emigráns töltötte el. Ebben az időszakban Szerbia és Horvátország egyesüléséért szállt síkra. Milotislav Bartulicaval közösen alapították meg az *Ujedinjenje (Egyesülés)* folyóiratot. A háborút követően kiábrándult a jugoszláv unitarista politikából, így nem sokkal később kizárólag csak a költészetre fókuszált.
- ¹³ Milotislav Bartulica (Kotor, 1893. május – Zágráb, 1984. január 20.) Egyetemi tanulmányait Grazban folytatta. Ujević mellett ő volt az *Ujedinjenje (Egyesülés)* folyóirat egyik alapítója. A lapban megjelent cikkek miatt az osztrák–magyar hatóságok letartóztatták. Ezt követően a Szerb Királyságba emigrált, majd a Belgrádi Egyetemen irodalmat hallgatott. A háborúban a szerb hadsereg önkénteseként vett részt. 1916-ban Chilébe utazott, s megszervezte a Jugoszláv Kitelepülők Mozgalmát. A háborút követően visszatért Zágrábba, s egészen Stjepan Radić meggyilkolásáig újságíróként dolgozott. Radić halála után azonban elhallgatott, teljesen visszavonult a közéletől, s kizárólag a kivándorlás kérdéskörével foglalkozott. A második világháború alatt, 1942-ben Zágrábban írta meg *A horvát kivándorlás a dokumentumok tükrében (Hrvatsko izseljeničtvo u svetlu dokumentata)* című monográfiáját.
- ¹⁴ Djuraskovic, 2007. 59.
- ¹⁵ Stojan Protić (Kruševac, 1857. január 28. – Belgrád, 1923. október 28.), szerb politikus, a Radikális Párt egyik alapítója, az SZHSZ állam első miniszterelnöke. A vidovdani alkotmány meghozatala előtt decentralizációs javaslatot tett, mellyel – szerb dominancia mellett – korlátozott önkormányzatiságot biztosított volna az ország különböző nemzeti számára. Mindez konfrontációkhoz vezetett Pašičtyal. Az akkor kettőjük között kibontakozó párviadalából végül vesztesként került ki, nem sokkal később el is hunyt.
- ¹⁶ Bíró László: *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest, 2010. 101. (A továbbiakban: Bíró, 2010.)
- ¹⁷ Čulinović, Ferdo: *Jugoslavija između dva rata I*. Zagreb, 1961. 174–175. (A továbbiakban: Čulinović, 1961.) A dokumentum teljes szövegét lásd A. Sajti Enikő (szerk.): *Jugoszlávia 1918–1941*. Szeged, 1989. 85.
- ¹⁸ Bíró, 2010. 101.
- ¹⁹ Gligorijević, Branislav: *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929*. Beograd, 1979. 24. (A továbbiakban: Gligorijević, 1979.)
- ²⁰ Čulinović, 1961. 309. (Snaga stranaka na izborima od 23. studenoga 1920.)
- ²¹ Uo. 147.
- ²² Stjepan Radić (Trabajevo Desno, 1871. május 11. – Zágráb, 1928. augusztus 8.) horvát politikus, a Horvát Parasztpárt első elnöke. Karlovacon (Károlyváros) magánúton érettségizett. Egyetemi tanulmányait a zágrábi jogi karon kezdte meg, majd Prágában és Bécsben folytatta tanulmányait. 1893-ban, majd 1895-ben is börtönbüntetésre ítélték, mivel bírálta Khuen-Héderváry Károly bán politikáját, illetve mert Zágráb belvárosában elégette a magyar zászlót. A Horvát Népi Parasztpártot (Hrvatska pučka seljačka stranka) 1904-ben bátyjával, Antunnal alapította meg, mely 1920-ban változtatta meg a nevét Horvát Republikánus Parasztpártra (Hrvatska republikanska seljačka stranka). Az 1920-as években a szerb centralista pártok fő ellenfele. Bár 1925-ben kiegyezett Belgráddal, a tartós megbékélésre nem került sor. 1928-ban a belgrádi parlamentben merénylet áldozata lett.

- ²³ Nikola Pašić (Zaječar, 1845. december 31. – Belgrád, 1926. december 10.), szerb politikus, a Radikális Párt alapítója és vezetője. 1891 és 1892 között töltötte be először a miniszterelnöki tisztséget. 1893–1894 között a szerb kormány oroszországi diplomatája volt. 1899-ben a Milan király elleni merényletben való részvétele miatt öt év fegyházra ítélték, viszont azonnali kegyelmet kapott. 1903-ban Aleksandar Obrenović meggyilkolása, illetve a Karađorđević dinasztia hatalomra kerülését követően átvette a Radikális Párt vezetését. 1904-től, egészen 1926-ban bekövetkezett haláláig előbb a Szerb Királyság, majd kisebb-nagyobb megszakításokkal a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság miniszterelnöke. Az 1919-es párizsi békekonferencián ő vezette a szerb küldöttséget, jelentős szerepe volt az 1921-es vidovdani alkotmány meghozatalában is, mely az SZHSZ Királyságot végül unitárius monarchiaként proklamálta.
- ²⁴ Čulinović, 1961. 322–323. Uő.: *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*. Zagreb, 1954. 255–257.
- ²⁵ Gligorijević, 1979. 99–109.
- ²⁶ Uo. 110.
- ²⁷ Čulinović, 1961. 353–359.
- ²⁸ A Szokol, harcos, kimondottan szláv egyesület volt, amelynek fő célkitűzése az ifjúság öntudatos nemzeti életre való nevelése volt.
- ²⁹ Gligorijević, 1963. 318.
- ³⁰ Uo. 319.
- ³¹ Čulinović, 1961. 281–283.
- ³² Ljubomir Davidović (Vlaško Polje, 1863. december 24. – Belgrád, 1940. február 19.) Egyetemi tanulmányait Belgrádban folytatta, ezt követően egy ideig gimnáziumi tanárként dolgozott, illetve Aleksandar Karađorđević trónörököst tanította. A politikai életbe 1901-ben kapcsolódott be, 1904-ben szerb oktatási miniszter, 1909-ben a szerb képviselőház elnöke volt. 1919–1920 között az SZHSZ Királyság miniszterelnöke, majd 1924-ben egy rövid ideig ismét betölti a kormányfői tisztséget. 1919-ben lépett ki a Radikális Pártból, s a több szerb párt egyesülésével létrejött Demokrata Párt elnökévé választották.
- ³³ Svetozar Pribičević (Hrvatska Kostajnica, 1875. október 26. – Prága, 1936. szeptember 15.) Tanulmányait Zágrábban végezte, ott is szerzett oklevelet matematikából, illetve fizikából. Már egyetemista korában az integratív jugoszlavizmus szószólója volt. 1902-ben kapcsolódott be a politikába, 1918. október 29-én kezdeményezte Horvátország kiválását a Monarchiából. 1918–1920 között az SZHSZ Királyság belügyminisztere, 1920–1922 és 1924–1925 között oktatási miniszter. Az integratív jugoszlavizmus és a centralizmus egyik fő szószólója volt. 1924-ben szakított Ljuba Davidovićtyal, s megalapította az Önálló Demokrata Pártot. 1927-ben élesen szembefordult addigi politikai nézeteivel, s erőteljesen kritizálni kezdte a nagyszerb hegemónisztikus törekvéseket; az ország federalizálását követelve. Az 1929-es diktatúra bevezetését követően letartóztatták és internálták. Ezt követően Prágába és Párizsba emigrált, ahol élesen bírálta az akkori jugoszláv kormányzatot.
- ³⁴ Čulinović, 1961. 278–281.
- ³⁵ Gligorijević, 1963. 361.
- ³⁶ Uo. 320–321.
- ³⁷ Djuraskovic, Stevo: *The Emergence and the Fall of ORJUNA, 1921–1929*. 34.
- ³⁸ Gligorijević, 1963. 361.
- ³⁹ Gregor Žerjav (Lož, 1882. november 14. – Poljče, 1929. június 27.) A Bécsi Egyetemen 1906-ban szerzett jogi oklevelet. A világháború alatt a jugoszláv egyesülés szlovéniai földalatti mozgalmában tevékenykedett. 1920-ban, 1925-ben és 1927-ben, mint a Demokrata Párt (később Önálló Demokrata Párt) parlamenti képviselője volt. 1921 és 1922 között népjóléti, 1924–1925 között pedig Erdészeti és bányászati miniszter volt.
- ⁴⁰ Čop, 2006. 62–68., 70–72.
- ⁴¹ Az ORJUNA zágrábi tagozata 1923-ban egyenesen úgy fogalmazott, hogy „*éles harcot fog vívni a zsidó tőke ellen*”, lásd Gligorijević, 1963. 367.

- ⁴² Uo. 327–331.
- ⁴³ Uo. 321.
- ⁴⁴ Mirko Korolija (Kisanje, 1886. szeptember 9. – Šibenik, 1934. július 10.) Gimnáziumi tanulmányait Zadarban (Zára) végezte. A Prágai Egyetemen szerzett jogi végzettséget. Számos szerb és horvát folyóirat munkatársa volt. 1922-ben az ORJUNA elnöke. 1925-től egyre inkább háttérbe szorult, bár továbbra is számos cikke jelent meg az ORJUNA folyóirataiban. 1928-ban a szarajevói színház igazgatója volt, 1930-tól a belgrádi *Politika napilapban* publikált.
- ⁴⁵ Ljubo Leontić (Studenica kod Imotskog, 1887. augusztus 18. – Zágráb, 1973. november 13.) Jogi tanulmányait Zágrábban és Prágában végezte, ezt követően festészetet tanult Münchenben és Prágában. A világháború alatt római, majd dél-amerikai és USA-beli emigrációjában Ausztria–Magyarország megsemmisítését, illetve Horvátország Szerbiával és Montenegróval történő egyesülését propagálta. A háborút követően a Demokrata Párt baloldali frakciójának a képviselőjeként a kommunistákkal való együttműködés egyik fő szószólója volt. 1924 és 1941 között Splitben ügyvédként dolgozott. Az olasz inváziót követően letartóztatták, 1943-ban pedig csatlakozott a partizánokhoz. Az AVNOJ 1943-as ülését előkészítő elnökség egyik tagja volt. A háborút követően a jugoszláv külügyminisztériumban, majd Jugoszlávia londoni nagykövetségén dolgozott.
- ⁴⁶ Gligorijević, 1963. 321.
- ⁴⁷ Uo. 336.
- ⁴⁸ Uo. 337.
- ⁴⁹ Dėvavári Zoltán: *Új partok felé – Kisebbségi kiútkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923)*. Zenta, 2014. 160. (A továbbiakban: Dėvavári, 2014.)
- ⁵⁰ Gligorijević, 1963. 346.
- ⁵¹ Djuraskovic, 2007. 37.
- ⁵² Gligorijević, 1963. 338.
- ⁵³ Uo. 343.
- ⁵⁴ Đurasković, Stevo: *Ideologija Organizacije jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)*. Časopis za suvremenu povijest 43, Hrvatski institut za povijest., Zagreb, 2011. 242. (A továbbiakban: Đurasković, 2011.)
- ⁵⁵ Uo. 243.
- ⁵⁶ Dobroslav Jevđević (Miloševac, 1895 ?– Róma, 1962. október 2.): 1908-ban az Ifjú-Bosznia szervezet tagja, részt vett a Potiorek elleni sikertelen merényletben. 1914-ben szerepet játszott Ferenc Ferdinánd meggyilkolásában is. Ezt követően letartóztatták, így az első világháborút börtönben töltötte el. A két világháború között az ORJUNA vajdasági részlegének a vezetője, számos támadást indított a magyar és a német kisebbség ellen. Az Újvidéken megjelenő *Vidovdan* lap főszerkesztője. A második világháborúban, mint csetnik parancsnok (vajda) vett részt. A háború után a szövetségesek fogságába került, haláláig római emigrációban élt.
- ⁵⁷ Đurasković, 2011. 243.
- ⁵⁸ Niko Bartulović (Stari Grad na Hvaru, 1890. december 23. – ? 1945 eleje) Szlavisztikát és romanisztikát tanult Prágában és Grazban. A *Književni jug* folyóirat egyik alapítója 1918-ban. 1921–1926 között a spliti Népszínház rendezője. AZ ORJUNA-hoz tartozó Pobjeda szerkesztője. A húszas években az ORJUNA egyik vezető egyénisége, az 1929-ben bevezetett diktatúrát követően elismeri az uralkodó főségét. A második világháborúban az egyik csetnik alakulathoz csatlakozott. A harci cselekmények során veszítette életét.
- ⁵⁹ Đurasković, 2011. 243–244.
- ⁶⁰ Uo. 244.; Gligorijević, 1963. 352., 358.
- ⁶¹ Đurasković, 2011. 243.
- ⁶² Uo. 244.
- ⁶³ Uo. 245.
- ⁶⁴ Gligorijević, 1963. 329.

- ⁶⁵ Uo. 332–333.
- ⁶⁶ Dévavári, 2014. 162–163.
- ⁶⁷ Gligorijević, 1963. 347.
- ⁶⁸ *Tömeges verekedések voltak Sentán.* Bácsmegeyi Napló, 1922. szeptember 19.
- ⁶⁹ *A sentai felelőtlenek a jogrend ellen.* Bácsmegeyi Napló, 1923. január 18.
- ⁷⁰ Uo.
- ⁷¹ *Leszaggaták Sentán a magyar nyelvű táblákat. A tettesek – ismeretlenek.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 6.
- ⁷² *Felelőtlen elemek garázdálkodtak hétfőn este Novisadon.* Bácsmegeyi Napló, 1922. január 16.
- ⁷³ *Letartóztatták Jevgyevics Dobroszlávot a novisadi nacionalisták vezérért – A belügyminiszter telefonon rendelte el a letartóztatását.* Bácsmegeyi Napló, 1923. január 22.
- ⁷⁴ *Szabadrábra helyezték Jevgyevicset – a Délbácska elleni merénylet ügye a városi tanács előtt.* Bácsmegeyi Napló, 1923. január 23.
- ⁷⁵ Gligorijević, 1963. 329.
- ⁷⁶ *Összeromboltak egy szuboticiai nyomdát.* Bácsmegeyi Napló, 1923. január 29.
- ⁷⁷ *Nem rombolók, hanem betörők jártak a Fischer és Krausz nyomdában.* Bácsmegeyi Napló, 1923. január 30.
- ⁷⁸ *Fenyegető levelet küldtek a Deutsches Volksblattnak.* Bácsmegeyi Napló, 1923. január 25.
- ⁷⁹ *Bombamerénylet a Deutsches Volksblatt ellen – A tettesek elmenekültek.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 11.
- ⁸⁰ *Letartóztatott gyűlésszavarók – Incidens a Német Párt járeki népgyűlésén.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 12.; *A revolveres honmentő ifjak rendőrkézen – A megzavart járeki népgyűlés utójátéka az ügyészség fogházában.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 13.
- ⁸¹ *Szabadrábra helyezték a novisadi bombás ifjakat.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 21.
- ⁸² *Letartóztatták Sombor felelőtlenjeit.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 22.
- ⁸³ Dévavári, 2014. 131–134.
- ⁸⁴ Čulinović, 1961. 406–411.
- ⁸⁵ *A kormány intézkedésekre készül az Orjuna ellen.* Bácsmegeyi Napló, 1923. március 14.
- ⁸⁶ *Nem oszlatják fel az Orjunát – A kormány erélyes fellépésre szánta rá magát a törvényellenes akciókkal szemben.* Bácsmegeyi Napló, 1923. május 19.
- ⁸⁷ *A nacionalisták megverték Novisadon egy zagrebi kereskedőt – Jevgyevity Dobroszlav horvát nacionalistának nézte.* Bácsmegeyi Napló, 1923. május 14.
- ⁸⁸ *Nagy Ödönt és Gráber Lászlót letartóztatták – Államellenes üzemekkel vádolják őket – Nagy Ödön fogvatartását a vádtanács fenntartotta – Grábert Suboticára hozzák.* Bácsmegeyi Napló, 1923. április 27.
- ⁸⁹ *Bombamerényletet követtek el az indijai Német-párt alelnöke ellen – Állítólag novisadiak a tettesek.* Bácsmegeyi Napló, 1923. április 20.
- ⁹⁰ *Neuner képviselőt az orjunisták súlyosan megsebesítették – Közápor a ptuji német kultur-ünnepélyen.* Bácsmegeyi Napló, 1923. május 22. (A cikk címében Neuner sebesüléséről ír, azonban a szövegben mindvégig Schauer szerepel áldozatként.)
- ⁹¹ *A német-párti képviselők inzultálása a nemzetgyűlés előtt – A házelnök nem engedélyezte a napirend előtti felszólalást.* Bácsmegeyi Napló, 1923. május 24.
- ⁹² Vogelfrei: német szó, jelentése: törvényen kívül helyezett, szabadon üldözhető.
- ⁹³ *A terror miatt jajveszékélő terrorhősök és egy elmulasztott kötelesség.* Bácsmegeyi Napló, 1923. május 26.
- ⁹⁴ *A kormánytól kérnek segítséget a novisadi botrányok megszüntetésére – Véres verekedés az Orjuna és a Sernao között.* Bácsmegeyi Napló, 1923. július 1.

- ⁹⁵ *Nacionalista-egyesületek egymás ellen – Harc az Orjuna–Srnao–Hanao közt – A kormány rendet akar teremteni.* Bácsmegeyi Napló, 1923. július 3.
- ⁹⁶ *Egy halott, hat sebesült a novisadi nacionalisták vasárnapi csatájának az eredménye – Ütközet a péterváradai kocsmában.* Bácsmegeyi Napló, 1923. július 17.
- ⁹⁷ *A sentai orjunisták macskazenét adtak Vuics képviselőnek – Megparancsolták a magyar táblák eltávolítását.* Bácsmegeyi Napló, 1923. július 5.
- ⁹⁸ *A betiltott zentai nagymise – A belügyminiszter rendelkezésére akadályozta meg a rendőrség a mise megtartását – Letépték a virágot a feszületről – A hatóság vezetői nincsenek Zentán.* Bácsmegeyi Napló, 1923. július 10.
- ⁹⁹ *Mellbe lőttek egy magyar egyetemi hallgatót az orjunások – Az Orjuna és a Srnao közös frontja – Verseceen is garázdálkodnak a nacionalisták.* Bácsmegeyi Napló, 1923. július 23.
- ¹⁰⁰ *Megfékezik a novisadi nacionalistákat – Novisad város közgyűlése.* Bácsmegeyi Napló, 1923. augusztus 10.
- ¹⁰¹ *Véres barrikád-harc Novisadon – Srnaosok és orjunisták éjjeli háborúja – Ütközet az utcán – Számos sebesült – Tizenegy nacionalistát letartóztattak.* Bácsmegeyi Napló, 1923. augusztus 19.
- ¹⁰² *A belügyminiszter a terror ellen.* Bácsmegeyi Napló, 1923. október 6.
- ¹⁰³ *A német-párt kritikája a belügyminiszter rendeletéről – Moser János képviselő nyilatkozata.* Bácsmegeyi Napló, 1923. október 7.
- ¹⁰⁴ *Fúzióra készül a Srnao és az orjuna a magyar nyelv ellen – A novisadi rendőrség megrendszabályozza a magyar zenét.* Bácsmegeyi Napló, 1923. november 23.
- ¹⁰⁵ *Jevgyevics expozéja – A nacionalista szervezetek alkotmányellenes tevékenységre és állami funkciók kisajátítására törekcsenek.* Bácsmegeyi Napló, 1923. november 25.
- ¹⁰⁶ *A belügyminiszter még nem döntött a magyar filmfeliratok ügyében.* Bácsmegeyi Napló, 1923. december 4.
- ¹⁰⁷ *A novisadi nacionalisták mozi-memoranduma a belügyminiszter előtt.* Bácsmegeyi Napló, 1923. december 16.